

מעריב ליל ראשון של פסח

ליל

שימורים אותו אל חצה\\
בחצות לילה בתוך מצרים כיצא\\
גיבור על אדום יחצנו כחצה\\
דוד מעריב ערב ונזמרנו בנפש חפצה\\

ב"א י-י' המעריב ערבים אהבת עולם

ליל שימורים. ¹כמו שפיי רבו' [ר"ה יא ב] לילה המשומר מששת ימי בראשית לצורך גאולתן של ישר', והרבה ניסים נעשו לאבותינו בזה הלילה כמו שמפר' והולך. **אותו אל חצה.** האל חלקו, ומתי חלקו **בתו' מצרים כיצא.** כמו שדרשו רבותי' [פסיקתא דרב כהנא פיסקא ז ה, פסיקתא רבתי יז] משה אמ' כחצות הלילה [שמות יד ג] לפי שלא היה יודע עיתיו ורגעיו, אבל הק' הוא יודע עיתותיו ורגעיו לפיכך נכנס בו כחוט השערה, ואמ' [שם יב כט] בחצי הלילה, ומי חלקו, ר' בנימן בר' יפת אמ' נחלקו מאליו, ור' סימון² אמ' יוצרו חלקו, ומדד הק' מידה כנגד מידה כת' הכא בחצות הלילה [שם] ויהי בחצי הלילה, וכת' התם [בראשית יד טו] ויחלק עליהם לילה, א"ר תנחומא אמ' הק' אברהם³ יצא עמי בחצי הלילה ואני אצא עם בניך בחצי הלילה. **גיבור.** להק' קורא כן שני [תהילים כד ח] יי' גיבור מלחמה. **על אדום יחצנו.** אותו לילה, כמו שחצה על מצרים [ישעיהו כג ה] כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור [פסיקתא דרב כהנא שם אות יא, פסיקתא רבתי יז ח] ר' לוי בשם ר' חמא⁴ אמר מי שפרע מן הראשונים יפרע מן האחרונים, מה מצרים בדם אף אדום דם שני [יואל ג ג] ונתתי מופתים בשמים וארץ דם ואש וגו', מה מצרים בכינים אף אדום כן שני⁵ והייתה ארצם לכנים⁶. **דוד מעריב.** לפי שצריך לסיים מעין חתימה⁷.

ליל שימורים הוא זה הלילה\\ ועתדו אל באומר כחצות הלילה\\ זה אשר הוא לא יום ולא לילה\\ חוק אהבתו יזכור לניני חלק לילה\\

ב"א י-י' אוהב עמו ישר' אמת

¹ רוב הפירוש מיוסד על ערוגת הבשם [ח"ג עמ' 369], אך יש בו שינויים שאינם נמצאים שם.

² הגי' שם : רבותינו, ובפסיקתא רבתי (פיסקא יז) הגי' : רבנן.

³ הגי' שם : אביכם.

⁴ שם ושם נוסף : בר' חנינא.

⁵ אין פסוק כזה. ואולי הוא שיבוש מהפסוק [דלהלן הערה 6] והיתה ארצה לזפת וגו'. וראה בערוגת הבשם בהערת המהדיר.

⁶ שם הגי' : ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית והיתה ארצה לזפת בוערה [ישעיהו לד ט].

⁷ עיי' פסחים קד, א.

הוא זה הלילה. שני [שמות יב מב] הוא הלילה הזה לה'. **ועיתדו באומ' חצות לילה.** כמו שפיי לעיל, אומ' שם דבר כמו מאמר. זה. הק', שני [שם טו ב] זה אלי. **אשר לו יום ולו לילה.** שנא' בו [תהילים עד טז] לך יום ואף⁸ לך לילה, לפיכך יודע עיתיו ורגעיו. **לניני חלק לילה.** לבני אברהם שני' בו [בראשית יד טו] ויחלק עליהם לילה.

פסח אכלו פחוזים / ונפלאות חוזים / **בימי חג פסח**

פסח בנו לשמור לדורות / פנה לנו להורות / **כימי חג פסח**

פסח גזר עינוי אמונים / ארבע מאות נימנים / **בימי חג פסח**

פסח דת שבועים ימלא / ויום נקם יגלה / **כימי חג פסח**

פסח הרג בכורי חם / ובן בכורו ריחם / **בימי חג פסח**

פסח וועד לשפוט מרשיעים / יעלו לציון מושיעים / **כימי חג פסח**

פסח זמר בנוף נתן / לגאול בני איתן / **בימי חג פסח**

פסח חרב חדה על אדום / ביד צח ואדום / **כימי חג פסח**

פסח טביחת ניני כוש / והוציא עמו ברכוש / **בימי חג פסח**

פסח ידידות קן שדודה / כנס לאום נדודה / **כימי חג פסח**

פסח כרת לשמו מסים / והוציא עמו בניסים / **בימי חג פסח**

פסח לוחצינו ילחץ / וירפאינו ממחץ / **כימי חג פסח**

פסח מלא המון הריקה / והסיע גפן שורקה / **בימי חג פסח**

פסח נגינות צר ישפיל / וגיל עמו יכפיל / **כימי חג פסח**

פסח סיגר זידים לדבר / וריפא עמו משבר / **בימי חג פסח**

פסח עבור כל גוי שמור / ונקם עמו כאמור / **כימי חג פסח**

פסח פיחד בתי מצרים / ובן בציווי נוצרים / **בימי חג פסח**

פסח צפירת צר לעלוקה / כנס לאום חקוקה / **כימי חג פסח**

פסח קשר לצר אבידה / וגאל ידדים מעבודה / **בימי חג פסח**

פסח רמים זידים תהרוס / ורעייתך תארוס / **כימי חג פסח**

פסח שת בכל בית ילל / בצאתו בחצות ליל / **בימי חג פסח**

פסח תוכן וחקוק לאות / להראינו בו נפלאות / **כימי חג פסח**

⁸ לשון הפסוק : אף.

פסח אכלו פחוזים. שני [שמות יב יא] ואכלתם אותו בחפזון. **ונפלאות חוזים.** כד"א [מכאן ז טו] כימי צאתך ממצרים⁹ אראנו נפלאות, ובמצרים כת' [שם ג כ] ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאותי. **בנו לשמור.** כדכת' [שם טז לב] למשמרת לדורותיכם, ועוד כת' [שם יג ז] ושמרת את החוקה הזאת וגו', וכן [שם יב כד] לחוק לך וגו', **גזר עינוי אמונים.** לפי שני לאברהם בברית בין הבתרים [בראשית טו יג] ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה, **אמונים.** בני מאמינים, בני אברהם שכת' בו, שני [שם טו ו] והאמין בה', ומאז התחיל למנות ד' מאות שנה שהרי לא היו במצרים אלא כמניין רד"ו, דא"ר יודן¹⁰ [שם טו יג] בארץ לא להם ועבדום, מאותו זמן התחיל הגירות והשיעבוד. **דת שבועים ימלא.** מה שאמ' דניאל, שני [דניאל ט כד] שבועיים¹¹ שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך וגו'. **ויום נקם יגלה.** שכמוס וחתום כד"א [ישעיהו סג ד] כי יום נקם בלבי, ועוד [דברים לב לד] הלא הוא כמוס עמדי וחתום באוצרותי¹², ובדניאל כת' [דניאל יב ד] סתום וחתום דבר¹³. **הרג בכורי חם.** מצרים, דכת' [תהילים עח נא] ויך כל בחורי מצרים¹⁴ ראשית אונים באהלי חם, [ובן בכורי ריחם]¹⁵ וישרי נקראו [שמות ד כב] בני בכורי, ריחם אותם. **וועד לשפוט מרשיעים.** פי מצריי המרשיעי את ישר' ומעלילים עלילות רשע להעבידם בחומר ובלבנים, ופסח כת' על שם דילוג כמו [מ"א יח כא] אתם פוסחים על שתי וגו', כי פרעה הושיב בתי מצרים בין בתי ישר' לידע מתי יולד להם בן להשליכו ביאר¹⁶, ובשעת מכת בכורות היה משחית מדלג מבית ישר' לבית מצרים, שני [שמות יב כג] ופסח יי על הפתח. **להעלות ציון מושיעים.** שני [עובדיה א כא] ועלו מושיעים בהר ציון וגו'. **זמר בנוף נתן.** שאמ' שירה בלילה ראשון של פסח, שני [ישעיהו ל כט] השיר יהיה לכם כליל חג¹⁷, הרי זה בא ללמד על מפלת סנחריב ונמצא למד על יציאת מצרים¹⁸, והיכן מצינו שאמ' שירה על מפלת סנחריב ממה שכת' [שם] השיר יהיה לכם כליל חג התקדש, כליל ט"ו דניסן שנקרא חג, ואמ' ישעי' [ישעיהו יב ה] זמרו ה' כי גאות עשה, ופי' רבו' [רד"ק שם¹⁹] כמו שאמ' [שמות טו א] אשירה לה' כי גאה גאה, ופי' רבו' בערבי פסחים²⁰ שאמ' שירה ליל ראשון של פסח²¹ הלל הגדול. **בני איתן.** בני אברהם שני [תהילים פט א, עיין ב"ב טו א] איתן האזרחי. **חרב חדה על אדום.** זש"ה [ישעיהו לד ה] כי רוותה שמים חרבי אדום חרד²² ועל

⁹ לשון הפסוק: מארץ מצרים.

¹⁰ ראה ילקוט שמעוני תורה פרשת לך לך [רמז עז ד"ה ויהי השמש] אמר ר' יודן גרות עבדות וענוי בארץ לא להם [טו, יג] ת' שנה לאספטיה שלהן. [וכן הוא הנוסח בבראשית רבה (אלבק) פרשת לך לך פרשה מד ד"ה כי גר]. וכתב במתנות כהונה וז"ל, פירש הערוך בעיר המוכן להם, וזהו במצרים, והכל יחד יהיה ד' מאות שנה. ויותר נראה פירוש המבאר בגליון הילקוט שפי' לאספטיה להשלמת חשבונם, מעת שנדבר עמו בין הבתרים, ויהיה אספטיה כמו אפטיה דריש פ' במדבר רבה [תנחומא א] שפירש בו הערוך מעת שמתחילין חשבון לדבר המאורע כגון מיציאת מצרים או ממלכות המלך יקרא אפטיה. עכ"ל.

¹¹ לשון הפסוק: שְׁבַעִים שָׁבָעִים.

¹² לשון הפסוק: חתום באוצרותי.

¹³ לשון הפסוק: סִתָּם הַדְּבָרִים וְחָתָם.

¹⁴ לשון הפסוק: בכור במצרים.

¹⁵ כפי הנראה מהמשך הדברים, נשמט הציטוט של הפיוט, וכן הוא בערוגת הבשם.

¹⁶ ראה לקח טוב (פסיקתא זוטרותא, שמות א כא) ס"א ויעש להם בתים, כיון שראה פרעה שהיו המילדות חומלות את בני ישראל, עמד ותיקן בתים למצריים להיות שכנים לישראל, כיון שנולד בן לישראל הן מרגישים בהם, שהרי התינוק בוכה, וכיון שהתינוק בוכה תינוק של מצרי שכניו בוכה, והן מרגישים ונוטלין אותו וזורקין אותו ליאור.

¹⁷ לשון הפסוק: התקדש חג.

¹⁸ ראה ירושלמי [פסחים ט ג] א"ר יוחנן בשם ר"ש בן יהוצדק כתיב [ישעי' ל כט] השיר יהיה לכם כליל התקדש חג בא ליל פסח ללמד על מפלתו של סנחריב ונמצא למד ממנו, מה זה טעון הלל אף זה טעון הלל.

¹⁹ לא מצאתי מקור קודם לזה.

²⁰ ראה הערה הבאה.

²¹ משמעות הדברים דביל ראשון של פסח במצרים אמרו הלל הגדול, [וכן הוא הלשון 'שאמ' - דהיינו שאמרו, ולא 'שאומרים'], וצ"ב דהא אמרי' בפסחים [ק"ה א] מהיכן הלל הגדול רבי יהודה אומר הודו עד נהרות בבל, ורבי יוחנן אומר משיר המעלות עד נהרות בבל, רב אחא בר יעקב אמר מכי יעקב בחר לו י"ה עד נהרות בבל, ולמה נקרא שמו הלל הגדול אמר רבי יוחנן מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה. וא"כ במצרים לא יכלו לומר כל פרק זה, שהרי רובו עדיין לא אירע, ובאמת בגמ' בפסחים [שם] איתא רק שאומרים בזמן הזה הלל הגדול בליל פסח, אך לא הוזכר שאמרו כן במצרים.

²² לשון הפסוק: הִנֵּה עַל אֲדָמָה תִּרְדָּ.

עם חרמי למשפט. **ביד צח ואדום.** הק', שני [שה"ש ה י] דודי צח ואדום, וכן ישע"א אמ' [ישעיהו סג א] מי זה בא מאדום, לגאול גליות ולפרוע מאדום. **טביחת ניני כוש.** בכורי מצרים, הריגה נקר' טביחה כמו [איכה ב כא] טבחת ולא חמלתה²³, פי'24 הרגת. **והוציא עמו ברכוש.** גדול, שני²⁵ ויוצא עמו ברכוש, ואומ' [שמות יב לו] וינצלו את ארץ מצרים²⁶. **ידידות קן שדודה.** שני [ירמיהו י כ] אהלי שודד, כלומ' ירושלים חריבה ושדודה שני בה [תהילים פד ב] מה ידידות משכנותיך, והיא קינה של ארץ ישראל שני [שם ד] גם ציפור מצא²⁷ בית ודרור קן לה שתה²⁸ אפרוחיה את מזבח²⁹ ה' וגו', שני³⁰ [ישעיהו טז ב] והיה כעוף נודד קן משולח. **כנס לאום נדודה.** כדפרי³¹, ע"א [אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק מג ד"ה [ששה] אלו³²] ירושלים שנקרא ידיד, שני [תהילים פד ב] מה ידידות משכנותיך, ובנאו ידיד, שני [ש"ב יב כה] ויקרא את שמו ידידיה, בחלקו של ידיד, שני [דברים לג יב] ידיד אמ' לבנימין³³, **כרת לשמו מסים.** מצריי, שני בהם [שמות א יא] וישימו עליו שרי מסים. **להוציא עמו בניסים.** שני [תהילים ס ו] נתת ליריאך נס להתנוסס מפני קושט סלה, מפני זכות אברהם והאמנה שהאמין בהק' יצאו ישראל ממצרים³⁴. **לוחצינו ילחץ וירפאנו [ממחץ].** תפילה היא זו ביום חשוב³⁵ ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא³⁶. **מילא המון הריקה.** שמילא את ישראל מכל המון של מצרים והריקה³⁷ שני [שמות יב לו] וינצלו את מצרים, [ברכות ט א] שעשאוה כמצולה שאין בה דגים, וינצלו תרג' [שם] ורוקינן. **והסיע גפן שורקה.** שנקרא ישראל כך, שני [תהילים פ ט] גפן תסיע³⁸, וכת' [ירמיהו ב כא] אנכי³⁹ נטעתך שורק. **נגינות צר ישפיל.** כשישפיל הק' צר הצורר מן המלוכה, היינו עשו הרשע. **אז גיל עמו יכפיל.** [ירמיהו יג יח] אמור למלך ולגבירה השפילו. **וגיל עמו יכפיל.** אז נשיר שיר חדש, שני [ישעיהו מב י, תהילים צו א, שם צח א, שם קמט א] שירו לה' שיר חדש, וגיל עמו יכפיל שני [ישעיהו סה יח] הנני בורא את ירושלים גילה ועמה משוש, וכה"א [שם יט] וגלתי את ירושלים⁴⁰. **סיגר זדים לדבר.** שני [שמות ט טו] ואך אותך ואת עמך בדבר. **ורפא עמו משבר.** כד"א [שם ח יט] ושמתי פדות בין עמי ובין עמך. **עבור כל גוי שמור.** לש' עברה, כדאמ' בבכורות⁴¹ מאי פרשי עיבור, א"ר יוחנן יהי רצון מלפניך למלא

²³ לשון הפסוק: לא חמלת.

²⁴ אולי ר"ל מדכתיב קודם לכן הַרְגָתָ בְּיוֹם אֶפְדָּה, הרי שגם לשון 'טבחת' הוא כלשון 'הרגת'.

²⁵ אין פסוק כזה, ואולי כוונתו להביא הפסוק [בראשית טו יד] יֵצְאוּ בְּרַכָּשׁ גְּדוֹל, להוכיח שהיה רכוש גדול.

²⁶ לשון הפסוק: את מצרים.

²⁷ לשון הפסוק: מְצָאָה.

²⁸ לשון הפסוק: אֶשֶׁר שָׁתָה.

²⁹ לשון הפסוק: מִזְבְּחוֹתֶיךָ.

³⁰ בערוגת הבשם נוסף כאן: וישראל נדדו ממנו.

³¹ ראה הערה קודמת.

³² עיין מנחות נג ב וספרי דברים לג יב, שדרשו כן על בית המקדש. וראה גם בסוף אדר"נ הנ"ל.

³³ לשון הפסוק: לבנימין אמר ידיד ה'.

³⁴ נראה שדרש 'קושט' לשון אמת והאמנה, והיינו האמנה שהאמין אברהם בקב"ה. ראה מכילתא דרבי ישמעאל [מסכתא דפסחא פרשה טז ד"ה היום] ר' אלעזר בן עזריה אומר בזכות אברהם אבינו הוציאם ממצרים שנאמר כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ואומר ויוציא עמו בששון ברנה (תהלים קה מב - מג). אך לא מצאתי שדרשו כן מפסוק הנ"ל, וכן שהוא בשכר האמנה שהאמין בהקב"ה.

³⁵ בערוגת הבשם: חבוש, וכצ"ל.

³⁶ לשון הפסוק [ישעיהו ל כו] בְּיוֹם חֲבֹשׁ ה' אֶת שִׁבְרֵ עַמּוֹ וּמַחֲץ מִכָּתוֹ יִרְפָּא.

³⁷ בערוגת הבשם: והריקום, וכצ"ל.

³⁸ לשון הפסוק: ממצרים תסיע.

³⁹ לשון הפסוק: ואנכי.

⁴⁰ לשון הפסוק: וְגִלְתִּי בִירוּשָׁלַם.

⁴¹ בערוגת הבשם: בברכות, ולפינו [כט ב] מאי פרשת העבור אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה יהיו כל צרכיהם לפניך.

עלינו רחמים בשעת עברה, שמור, לש' המתנה כמו [בראשית לו יא] ואביו שמר וגו', ופת'⁴² שהק' שם על לב ונקם עמו כאמור. שינקום את עמו ישר' מהם, כמו שני' [דברים לב יג] כי דם עבדיו יקום וגו'. **פיחד בתי מצ'.** שני' [שמות יב ל] ויקם פרעה לילה וגו'. **ובן בציווי נוצרים.** במצוה שציוה את ישר' לעשות הפסח ולתת מדמו על המשקוף ועל שתי המזוזות להעביר המשחית לבלתי לבא בבתי ישר' שנצרו את הפסח. **צבירת⁴³ צר לעלוקה.** קביצת חיילות פרעה שנטבע בים, שני' [ירמיהו מד ל] ונתתי את פרעה מלך מצרים הפרע'⁴⁴, וירד לגיהנם שני' [משלי ל טו] לעלוקה שתי בנות הב'⁴⁵. **צבירת.** לשו' [בראשית מא מט] ויצבור יוסף בר. **כנס לאום חקוקה.** כמו שני' [תהילים קמז ב] נדחי ישר' יכנס, וישר' נקראו חקוקים שני' [ישעיהו מט טז] הן על כפים חקותיך. **רמים זדים תהרוס.** כמו שני' [ישעיהו ב יג] על⁴⁶ הרמים והנשאים, ועל שם העתיד⁴⁷. **ורעייתך תארוס.** אילו' ישר' שהם עדתך ורעייתך, וכת' בהם [הושע ב כב] וארסתיך⁴⁸ באמונה. **פסח שת בכל בית לילה.** שני' [שמות יב ל] כי אין בית אשר אין שם מת, ילל לש' יללה. **בצא' בח' ליל.** אז היתה צעקה גדולה. **תוכן וחוקק לאות.** פי' פסח נתקן ונחקק לעשות בו כל הניסים ונפלאות, כמ' שני' בעניין הפסח [שמות יב כד] לחק לך ולבניך. **הראינו בו נפלאות.** כן יהיה לעתיד שני' [מיכה ז טו] כיום⁴⁹ צאתך מארץ מצר' אראנו נפלאות.

⁴² צ"ב, ובערוגת הבשם ליתא לתיבה זו.

⁴³ בפיוט איתא 'צפירת'. ובערוגת הבשם איתא: צפירת, קביצת, כמו ויצבור [בראשית מא לה], וכן אם יצבור כעפר כסף [איוב כז טז]. עכ"ל. ולכא' צ"ל בדבריו 'צבירת' כמו לפנינו וכן לקמן, וע"ז מפרש שהוא ל' קביצה ומביא ראיות מפסוקים שמופיע בהם שרש צבר והכוונה לקיבוץ.

⁴⁴ לשון הפסוק: הִנְנִי נֹתֵן אֶת פְּרֻעַת חֲפָרַע מִלֶּךְ מִצְרַיִם. [גם בתנחומא (וארא ט) איתא 'הפרע' ודריש לה, וז"ל, פרעה מנין שנבעל כנשים שנאמר כה אמר ה' הִנְנִי נֹתֵן אֶת פְּרֻעַת חֲפָרַע מִלֶּךְ מִצְרַיִם בִּיד אוֹיְבָיו (ירמיה מד), מהו הפרע שהיה זכר ופרע עצמו כנקבה הפרע כמו דאת אמרת ופרע את ראש האשה (במדבר ה)].

⁴⁵ כדאיתא במדרש משלי [משלי ל טו] אמר ר' שמעון בן יוחאי עתידה גיהנם לצווח לפני הקב"ה ולומר הב לי את הרשעים.

⁴⁶ לשון הפסוק: וְעַל כָּל אֲרָצֵי הַלְבָּנוֹן הָרָמִים וְהַנְּשָׂאִים.

⁴⁷ לכא' ר"ל שהוא תפילה על העתיד.

⁴⁸ לשון הפסוק: וארסתיך לי.

⁴⁹ לשון הפסוק: כימי.